

С. М. ПЕТРОВА,
директор ОКНЗ ДБ «Перлінка»

Ю. Л. КОЛЕСНІЧЕНКО,
заступник директора з навчально-виховної роботи

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ ВИХОВАННЯ В ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ «ПЕРЛІНКА» (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

У 2011/2012 н.р. дитячий будинок «Перлінка» працював над III (формуючим) етапом експериментального дослідження за темою «Формування готовності вихованців дитячого будинку до особистісної та соціальної самореалізації». Головні завдання:

— пошуки ефективних технологій виховання дітей;

— розробка критеріїв оцінювання ефективності діяльності дитячого будинку «Перлінка» та всіх учасників навчально-виховного процесу;

— здійснення експериментальної перевірки ефективності інноваційної моделі щодо формування готовності вихованців дитячого будинку до особистої та соціальної самореалізації;

— оновлення змісту і технології щодо формування готовності кожного вихованця до особистої та соціальної самореалізації.

Виховний процес організовано так, що в центрі уваги перебуває особистість дитини як суб'єкт виховання і поруч з ним педагог, а також всі, хто має відношення до формування духовно багатого, здорового, компетентного та здатного до навчання і саморозвитку вихованця дитячого будинку «Перлінка».

У дитячому будинку використовуються програми з позашкільної освіти, які затверджено Міністерством освіти і науки України:

• Програма курсу «Виготовлення сувенірів» для роботи гуртків «Іграшка своїми руками» та «Художнє різьблення»;

• Програма курсу «Гончарство» для роботи гуртка «Глиняне диво»;

• Програма курсу «Юні фотоаматори» для роботи гуртка «Фотомистецтво»;

• Програма для роботи гуртка з футболу «Літаючий м'яч».

Використовуються програми з позашкільної освіти, які затверджені Хмельницьким обласним центром естетичного виховання та дозволені Міністерством освіти і науки України:

✓ Програма курсу «Примірна програма театрального гуртка» для роботи гуртка «Театр — це гра»;

✓ Програма курсу «Етика ділового спілкування» для роботи гуртка «Етика»;

✓ Програма курсу «Юні поети і прозаїки» для роботи гуртка «Літературна вітальня»;

✓ Програма курсу «Ми малюємо світ» для роботи гуртка «У світі чарівних фарб»;

✓ Програма курсу «Майстри-чарівники» для роботи гуртка «Швацька майстерня»;

✓ Програма курсу «Сучасна хореографія» для роботи гуртка «Муза танцю»;

✓ Програма курсу «Музичний інструмент фортепіано»; «Музичний інструмент скрипка»; «Музичний інструмент гітара» для роботи гуртка «Створюємо оркестр»;

✓ Програма курсу «Вокальний спів» для роботи гуртка «Хор».

Педагогічний колектив у 2011/2012 н.р. реалізував також свої авторські програми:

• Проект «Модель науково-методичного супроводу виховного процесу в дитячому будинку «Перлінка»»;

• «Адаптація новоприбулих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до умов дитячого будинку»;

• Програма психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації вихованців КНЗ ДБ «Перлінка» до умов навчання в загальноосвітній школі, для роботи гуртка «Шкільні таємниці»;

• Програма курсу «Духовне виховання» для роботи гуртка «Недільна школа»;

• Програма патріотичного виховання дітей в умовах дитячого будинку «Перлінка»;

• Програма курсу «Шахи» для роботи гуртка «Клуб клітинного короля»;

• Програма гуртка «Музична скринька»;

• Програма гуртка «Настільний теніс».

Всі ці авторські програми були розроблені працівниками дитячого будинку з урахуванням особливостей дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, рецензовані науковцями.

Серед пріоритетних напрямків виховної роботи — зміцнення психологічного, духовного і фізичного здоров'я вихованців.

Джон Локк, педагог і філософ, вважав, що успіх держави залежить від того, як буде підготовлена не лише еліта, а й більшість її громадян. Справжнього джентльмена не можна виростити, лише виховати. «Дев'ять десятих людей стають такими, якими є, тільки завдяки вихованню». Отже, найважливіше завдання виховання — формування характеру, сили волі, моральності. Її кінцева мета — здоровий дух у здоровому тілі.

Важлива складова освіти — навчання певного ремесла як окремої дисципліни. Основний дидактичний принцип — спиратися на зацікавлення дітей. А найважливіший виховний засіб — це любов і турбота про кожну дитину як особистість.

Протягом 2011/2012 н.р. була організована робота, спрямована на ранню профорієнтацію дітей в різних сферах діяльності (продовжувалися екскурсії дітей до пожежної частини; залізничного та морського вокзалу; до етнографічного музею та теплиць). Життя в дитячому будинку «Перлінка» побудоване з урахуванням чіткого виконання режиму дня, яке забезпечує всебічний розвиток і зміцнення здоров'я дитини, сприяє нормальному перебігу всіх фізіологічних процесів в організмі дитини. Побут в дитячому будинку «Перлінка» організований так, щоб діти могли вправлятися та вдосконалювати навички гігієни і самообслуговування, отримуючи валеологічні знання про свій організм та його здоров'я. В роботі з дітьми (особливо молодшого дошкільного віку) вихователі груп та помічники вихователів значну увагу приділяють формуванню навичок самообслуговування та вихованню поважного ставлення до речей, виховують почуття смаку та охайності. Діти старшого дошкільного та молодшого шкільного віку не лише доглядають за собою та власними речами, а й допомагають у прибиранні приміщень та подвір'я дитячого будинку, доглядають за тваринами у «Живому куточку». Діти молодшого шкільного віку в теплиці вирощують овочі та квіти, а на свята допомагають готувати традиційні українські страви.

З метою підвищення мотивації дітей до навчання започатковано проект «Електронний щоденник»: один раз на тиждень оцінки всіх школярів заносяться до бази електронного щоденника. Це дає можливість постійно здійснювати якісний та кількісний аналіз оцінок вихованців.

Результати успішності дітей за 2011/2012 навчальний рік порівняно з 2010/2011 навчальним роком свідчать, що діти вийшли на середній та добрий рівень навчання.

Досягти високого рівня нашим дітям досить важко. Причинами цього є:

- педагогічна занедбаність у минулому житті;
- негативний досвід минулого життя;
- порушення емоційної регуляції, яке тягне за собою дефіцит уваги, порушення поведінки;
- низький рівень розвитку окремих структур інтелекту.

Крім оцінки успішності, в школі проводилось вивчення рівня знань, умінь та навичок дітей шкільного та дошкільного віку: контрольні заняття для дітей дошкільного віку щодо формування елементарних математичних уявлень та ознайомлення з довідками. А також зрізи знань щодо виконання вимог Базового компонента за розділами: фізичне виховання, трудове виховання, моральне виховання.

У результаті діагностики рівня знань у дітей дошкільного віку групи «Фантазери» було виявлено, що за період з вересня по травень кількість дітей з високим рівнем зросла на 12 %, а діти з низьким рівнем досягли середнього та високого рівня.

Робота за тематичними інтегрованими міні-проектами позитивно впливає на якість засвоєння програмного змісту. У наступному навчальному році необхідно:

— удосконалити систему планування індивідуальної роботи з дітьми та індивідуальні програми розвитку кожного вихованця дитячого будинку;

— підібрати і систематизувати особистісно зорієнтовані колективні творчі справи для формування особистісних компетенцій вихованців;

— забезпечити створення та вирішення проблемних ситуацій на заняттях (проблемне навчання та виховання);

— активізувати роботу з вихованцями за системою М. Монтессорі (технологія саморозвитку).

Дозвілля вихованців дитячого будинку забезпечує «Центр творчості», який працює за наступними напрямками:

- оздоровчо-валеологічний;
- морально-етичний;
- трудовий;
- художньо-естетичний;
- інтелектуально-пізнавальний.

Оздоровчо-валеологічний напрямок передбачає:

— формування у дітей знань про здоровий спосіб життя, про способи збереження та зміцнення здоров'я;

— формування культури здоров'я та розвиток таких фізичних якостей, як: витривалість, цілеспрямованість, наполегливість, стійкість, бажання перемогти та ін.;

— залучення дітей до спорту, а також збагачення їх теоретичними знаннями про побудову тіла, гігієну, техніку безпеки.

Нами визначено найбільш ефективні форми та методи роботи за оздоровчо-валеологічним напрямком:

- заняття з теорії спорту;
- студія «Здоров'я та краса»;
- гідромасаж, ароматерапія, масаж, хроматерапія;
- «Літаючий м'яч»;
- «Мистецтво самозахисту»;
- «Теніс»;
- «Швидше вітру»;
- смуга перешкод, Одеський кадетський козацький корпус;
- заняття за методикою В.Євмінова;
- рухові ігри, естафети, змагальні ігри як засіб особистісного розвитку;
- «Веселі старти»;
- фізіотерапевтичні процедури;
- «Мала олімпіада»;
- змагання зі спортсменами з ДЮСШ м. Одеси;
- тренажерний зал;
- шахматна студія;
- заняття в басейні;
- заняття ЛФК.

У рамках морально-етичного напрямку пра-

цювала студія «Великі істини» (гуртки: «Дівочі таємниці», «Чоловічі обов'язки», «Школа ввічливості», «Недільна школа»).

Базовим компонентом етичного виховання в дитячому будинку є гуманізація особистості дитини, її духовний розвиток. А найкраще це відбувається в етичних бесідах та діалогах з дітьми. Найбільш ефективні форми та методи роботи за морально-етичним напрямком:

- науково-дослідницька діяльність дітей;
- туризм (походи, риболовля);
- участь у розкопках разом з археологами;
- екскурсії, відвідування музеїв;
- музеєзнавство, створення музейного комплексу в ДБ «Перлінка»;
- бібліотека.

В умовах нашого дитячого будинку найважливішим засобом соціалізації є трудове виховання, яке реалізується через роботу студії «Вмілі рученята» (гуртки: «Глиняне диво», «Дерев'яні візерунки», «Іграшка своїми руками», «Столярна майстерня», «Швацька майстерня», «Теплиця», «Кулінарна академія», «Фотомистецтво»).

Заняття в гуртках забезпечують виховання почуття відповідальності за доручену справу, розвивають у дітей організаторські здібності, формують дбайливе ставлення до матеріальних цінностей, створених працею інших людей. Правильно організований колективний труд, посилено мотивована робота, яка дає певний заробіток, імponує дітям і стимулює їх входження у самостійне життя. Тому вихователі прагнуть до того, щоб створити комфортну атмосферу для спільної діяльності, роблять працю привабливим заняттям. Для цього в трудовій діяльності використовують елементи гри, розкривають соціальну значущість різних професій, створюють атмосферу доброзичливого спілкування.

Наші вихованці, які досягли 12 років, під час канікул працюють у майстернях: автоточильня, приватна фабрика з виготовлення меблів, квітковий магазин. Таким чином вони заробляють гроші, самостійно їх витрачають, що їм, як дітям-сиротам, дає можливість зрозуміти економічні відносини.

Хлопчики працюють в домашній столярній майстерні, допомагають у господарських справах (ремонт меблів, виготовлення табуретів, полиць та ін.). У швейній майстерні дівчатка, починаючи з 5-го класу, можуть шити прості речі для себе (плаття, літні костюми і т.д.). Крім того, діти освоюють основи конструювання та моделювання одягу, виготовляють танцювальні та театральні костюми для самодіяльності. Дівчатка вміють шити вироби для інтер'єру кімнат, скатертини, серветки, виготовляти сувеніри, перешивати речі, які вийшли з моди.

Діти мають можливість бачити результати своєї праці, відчувати необхідність і значущість своєї праці. У дитячому будинку регулярно організовуються виставки дитячих робіт із запрошенням гостей, які беруть участь у вихованні дітей.

Гурток «Глиняне диво» відвідують діти від 4 років, для них він має арт-терапевтичну дію, допомагає позбавитись негативу. Глечики, горшки, миски, декоративні шкатулки діти виготовляють для власних потреб, а також як подарунки для друзів і вчителів.

Вивчаючи курс «Художня різьба по дереву», діти під професійним керівництвом займаються народним прикладним промислом (різьба по дереву, за особливою технікою «Тетянка», випалювання, розпис), вчать створювати унікальні та неповторні вироби з дерева: шкатулки, підставки, сувеніри.

«Кулінарна академія» запрошує в захоплюючу подорож, де діти вчать готувати різноманітні страви — салати, булочки, тістечка, торти, пасту і звичайно ж вироби з шоколаду. Наш досвід показує, що діти, які не люблять займатися творчістю (особливо хлопчики) з великим бажанням приходять на заняття в «Кулінарній академії». Вихованці навчаються не тільки готувати, але й пізнають ази фізики, хімії, історії. Наприклад, діти з великим інтересом спостерігають, як крутиться сире яйце. Навчаються правилам обережності. Школярки самостійно складають меню на один день, пишуть перелік необхідних продуктів, їдуть за ними на ринок або супермаркет, розподіляють обов'язки, ролі, готують для своєї групи обід та вечерю. Вчать святково сервірувати стіл до дня народження товаришів, до інших свят, готують святкові та традиційні страви.

Теплиця на території дитячого будинку надає вихованцям можливість цілий рік знайомитися з процесом вирощування рослин (помідорів, огірків, квітів, зелені і т.д.) в тепличних умовах. З великою радістю і гордістю діти збирають, хоча невеликий, але врожай. Усім жінкам до свята 8 Березня діти подарували виросшені ними квіти.

Наші діти стали номінантами та отримали Почесні грамоти і подарунки за участь у Міжнародному конкурсі-марафоні «На фоні Пушкіна знімається сімейство» під патронатом генерального консульства РФ в Одесі. Діти разом з вихователями у вбраннях пушкінських часів відвідали пам'ятник великого російського поета, музей О. С. Пушкіна та провели тематичну фотосесію.

Самообслуговування в дитячому будинку, чергування по їдальні, турбота про молодших, ремонт теплиці, в зимовий час — будівництво кормушок та шпаківень для птахів, влітку — створення зони відпочинку. Цілий рік наші вихованці займаються благоустроєм території дитячого будинку.

Виховні можливості продуктивної праці виявляються у таких аспектах:

— працюючи поруч із дорослими, дитина залучається до життя суспільства, набуває життєвого досвіду, досвіду спілкування у виробничій сфері;

— виготовляючи щось власними руками, ди-

тина відчуває, що вона на щось здатна, в неї з'являється впевненість в собі, а добре зроблена річ приносить естетичне задоволення;

— плата за роботу перекоонує вихованця в значущості його праці, самостійно зароблені гроші вчать ошадливості, раціональній організації власного життя, сприяють формуванню вміння співвідносити задоволення потреб з реальними можливостями;

— продуктивна праця вдосконалює трудові вміння і навички, привчає до трудових зусиль, розвиває суспільну активність, волю й такі важливі риси характеру, як дисциплінованість, відповідальність, ініціативність, точність і старанність.

А найбільш ефективними щодо трудового виховання є:

- праця помічником вихователя, вихователем в молодших дошкільних групах;
- літня робота дітей в автомаєстерні, на СТО, в магазині «Ваш сад», у цеху з виробництва меблів;
- кулінарна академія;
- різьба по дереву;
- господарчо-побутова праця в дитячому будинку;
- сезонна робота на полях «Білан» зі збирання врожаю та бур'янів;
- «Дівочі таємниці» та «Чоловічі обов'язки»;
- сезонна робота в теплиці;
- швацька майстерня;
- столярна майстерня.

Для розвитку творчих здібностей дітей ми використовуємо програми з різних видів діяльності: образотворчої, театральної, хореографічної, музичної тощо. Крім того, всі ці види діяльності переплітаються, імпровізація відбувається зі звуком, кольором, рухами, формою, словом. У дітей є можливість самостійно вибрати засоби втілення, експериментувати.

Композитор і педагог Д. Кабалевський казав: «Прекрасне пробуджує добре». У цьому і полягає суть естетичного виховання.

Вихованці дитячого будинку сприймають світ в умовах відсутності материнської ласки. Тому особливо важливим є естетичне виховання, покликане підтримувати дітей в хвилини втоми і сумнівів. Художньо-естетичне виховання у дитячому будинку реалізується через роботу студії «7 муз», де працюють гуртки: «Музичний клуб», «Муза поезії», «Муза танцю», «Театр — це гра», «Створюємо оркестр», «У світі чарівних фарб», «Хор».

Щоб визначити розумну стратегію власного життя в сучасному світі, необхідно мати досить високий інтелектуальний потенціал. Для дітей дошкільного віку в дитячому будинку використовуються різні засоби розумового виховання: гра, праця, конструктивна та образотворча діяльність, навчання. Робота в цьому напрямку спрямована на розширення кругозору, формування цілеспрямованого інтересу до пізнання, розвиток інтелектуальних здібностей

вихованців. Для молодших школярів відкрита студія «Еврика», де працюють наступні творчі гуртки: «Цікава астрономія», «Комп'ютерна абетка», «Іноземна мова», «Клуб клітинного короля», «Шкільні таємниці».

Завдання творчих гуртків полягає в тому, щоб підтримувати і заохочувати внутрішньо мотивоване творче мислення та активність молодших школярів. Результати цієї діяльності ми спостерігаємо під час проведення ігор, вікторин, конкурсів, турнірів, тренінгів. Традиційною стала зимова спільна з однокласниками інтелектуальна гра «Що? Де? Коли?», де наші «знавці» змагаються з однолітками НВК «Гармонія». Після гри діти, вчителі школи та вихователі спілкуються і розважаються на дискотеці в дитячому будинку. Двічі на рік проводяться «Шахматні турніри». У комп'ютерному турнірі школярі змагалися в так званому «Соло на клавіатурі».

Діагностика визначення кола інтересів у 2011/2012 році проводилась двічі. Наші діти відвідують по 6—10 гуртків, але інтереси дітей не є стабільними — це їх творчий пошук, самопізнання та саморозвиток. З метою контролю за динамікою розвитку інтересів дітей ми проводимо анкетування, яке дозволяє зробити висновок: вихованість та моральність є взаємопов'язаними характеристиками особистості. Здобуті моральні знання (щодо ціннісних ставлень до суспільства, «іншого» і себе) мають стати особистими переконаннями дитини, які сформулюють її моральну поведінку.

Наші дослідження щодо визначення моральної вихованості дітей підтверджує слова Л. М. Толстого: «Вихователю треба глибоко знати життя, щоб до нього готувати дитину».

Формування готовності вихованців дитячого будинку до особистісної та соціальної самореалізації — це педагогічно керований процес, при організації якого важливо враховувати фактори появи сирітства.

Показники результативності та ефективності процесу формування готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації, зафіксовані в ході III етапу дослідно-експериментальної роботи:

- готовність вихованців до прийняття нових умов життя;
- самопочуття вихованців і педагогів;
- зміни в рівні психічного розвитку дитини;
- реалізація колективом своїх можливостей;
- підвищення рівня сформованості соціальних навичок (цінність «Я», цінність інших);
- зміни емоційної сфери дітей;
- зміни мотивації в навчанні;
- зміни у формуванні самооцінки.

Дитячий будинок є виховним закладом для окремої соціальної групи — дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Як виховний заклад, з одного боку, він замінює функції батьків, а з іншого, створює умови для життєдіяльності вихованців, які наближені до

сімейних. Тому дитячий будинок забезпечує виконання наступних функцій:

- передачу соціального досвіду, забезпечення психологічного комфорту, підтримку почуття захищеності та особистісної необхідності, засвоєння правил поведінки в суспільстві;

- включення вихованців у процес самообслуговування, ведення домашнього господарства, розвиток самостійності та відповідальності;

- включення вихованців в економічні відносини, аналогічні сімейним, і самовизначення у професійній діяльності;

- реалізація індивідуальних інтересів та дозвілля в рамках додаткової освіти.

Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи дозволило виділити найбільш ефективні засоби формування готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації, які ґрунтуються на принципі поступового усвідомлення цінності «Я» та цінності «Інший»:

- індивідуальний маршрут розвитку дитини;

- особистісно зорієнтовані колективно-творчі справи (потребують послідовності та системності, відповідальності);

- створення ситуацій, які забезпечують можливість прийняття важливих рішень та реалізації особистого вибору вихованцями дитячого будинку, що дасть змогу виховувати вольові якості дітей;

- створення та вирішення проблемних ситуацій;

- самоуправління як форма організації життєдіяльності колективу вихованців, самостійність (організація побуту, трудової діяльності, дозвілля);

- гармонізація та гуманізація простору (наявність кімнат для усамітнення, кімнат для гри, студій, приміщень та зон, де діти самостійно визначають правила);

- використання методу договору як засобу для регулювання відносин, що дає змогу зрозуміти, що договірні відносини є нормою, будуються на довірі та логіці, створення атмосфери доброзичливості у взаємостосунках вихованців;

- використання різних форм самоаналізу (написання творів-роздумів, бесіди-роздуми, інтерв'ю-роздуми, «Дерево-добрих справ», психодрами);

- тренінги з використанням методів соціотерапії, творчого самовираження, арт-терапії, трудової та ігрової терапії;

- створення музейного комплексу, робота літературної студії, постійно діючий у дитячому будинку вернісаж талановитих художників м. Одеси. Все це забезпечує можливість сформувати художні цінності, ідеали і має великий виховний потенціал;

- проведення вихованцями у музейному комплексі екскурсій для дорослих і молодших вихованців;

- залучення суспільних інститутів до співпраці з вихованцями з метою трудового виховання (кримінальна міліція, Міністерство надзвичайних ситуацій, Державтоінспекція, СТО, магазини «Ваш сад» і т.д.);

- трудові десанти «Вахта пам'яті», екологічні десанти «Теплиця», «Збір врожаю»; «Ми — туристи» — спрямовані на формування шанобливого ставлення до праці та природи, прояву турботи про людей та довкілля;

- «тимурівці» — цінність «Іншого», допомога дітям та людям з особливими потребами, участь в організації їх дозвілля, формування уміння співчувати, співпереживати, допомагати;

- проживання соціальних ролей в актуалізації провідних потреб: самопізнання та самовдосконалення, раннє професійне самовизначення, робота в майстернях дитячого будинку;

- краєзнавчо-туристичні та екскурсійні походи і поїздки, які забезпечують дослідницьку діяльність дітей, ознайомлення та збереження культурної спадщини рідного краю, навички спілкування та турботи про людей;

- організація додаткової освіти з урахуванням інтересів та можливостей кожної дитини;

- конструювання відносин у дитячому будинку між вихователем та вихованцем в рамках позитивного соціального партнерства;

- впровадження здоров'язбережувальних технологій в систему виховання дітей-сиріт, що дає змогу закріпити розуміння необхідності фізичного здоров'я людини (медико-профілактичні заходи, просвітницька діяльність «За здоровий спосіб життя», участь у різних спортивно-патріотичних змаганнях, акціях тощо);

- зустріч з цікавими людьми, які досягли успіхів у професійній діяльності і можуть бути прикладом: ветерани, моряки, студенти різних ВНЗ, художники, письменники. Це дає змогу дітям набути позитивного досвіду спілкування та формує основу для подальшої позитивної мотивації щодо вибору ідеалів;

- організація проектної діяльності для молодших учнів: газета «Перлінка», «Теплиця», «Квіти до свят», «Я-екскурсовод», «Соло на клавіатурі», «Кулінарна академія», «Модний вирок — кінець ХХ століття» і т.д.;

- дебати, ведення суперечок, формування цінності «Інший», вміння висловлювати свою думку та поважати думку іншого у конструктивних суперечках;

- виховання економічної культури (сімейний гаманець).

За результатами проведеного дослідження визначено комплекс методів та технологій щодо формування готовності до соціальної та особистісної самореалізації:

- ігрові технології;

- технології проблемного навчання та виховання;